

ISTORIOGRAFIA ANNALES ÎN DEZVOLTAREA GÂNDIRII CONTEMPORANE

Lucian Popescu*

Cuvinte cheie: *Istoriografie, Școala Analelor.*
Keywords: *historiography, the School of Annales.*

Istoria școlii *Analelor* o putem include în mișcarea de idei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea atunci când o serie de istorici, sociologi și filozofi se pronunță pentru depășirea istoriei politice unde se povestesc fapte, se prezintă la modul admirativ personalitățile politicii și ale diplomației, se descriu tratate de pace, se comentează războaie...

Când în anul 1860 istoricul elvețian Jakob Burckhardt (1818-1897) publica lucrarea *Cultura Renașterii în Italia*, publicul învățat cu o istorie eminamente pozitivistă, a fost reticent față de un asemenea demers istoriografic. Colegii săi de breaslă pozitiviști nu au acordat vreo importanță lucrării profesorului de la Universitatea din Basel. De ce? Pentru că nu se baza pe documente oficiale (adică elaborate de instituții) ci pe scrieri literare și mai ales, pentru că aborda istoria din perspectiva culturalului, a socialului și mai puțin a politicului. După *triumful Analelor* opera lui Burckhardt a fost repusă în circuitul ideilor, fiind considerată... o lucrare clasică de istoria mentalităților¹. În același an istoricul francez Numa Denis Fustel de Coulanges, profesor la Universitatea din Strasburg, publica capodopera sa *Cetatea antică*, ocupându-se de viața familială în Roma și Grecia antică insistând asupra ideii „că istoria era știința realităților sociale...”². Colegii lui de la Universitatea din Strasbourg i-au primit opera cu entuziasm. Alt mediu intelectual, alte percepții!

În Anglia anului 1874, logicianul și filozoful F. H. Bradley (1846-1924) publica pamfletul *Presupozițiile istoriei critice* având o atitudine sceptică față de pozitivismul istoric bazat pe nararea faptelor și pe argumente bazate pe *autoritatea* mărturiilor. Totodată filozoful britanic se pronunță pentru reconstituirea trecutului, nu numai prin expuneri de fapte și documente, ci și pe baza gândirii

istoricului, ceea ce l-a condus pe Collingwood la celebra sa doctrină a *reconstituirii* (re-enachment). Tot în Anglia acelui an a fost publicată lucrarea lui J. R. Green – *O scurtă istorie a poporului englez* – „carte care pune accentul pe viața de zi cu zi în detrimentul bătăliilor și a tratatelor...”³ fără a avea succesul meritat. În mediul anglo-german, unde pozitivismul era dogmă absolută, aceste noi modalități de a scrie istorie nu s-au bucurat de popularitate, în schimb în mediul intelectual francez s-a conturat la sfârșitul secolului al XIX-lea o mișcare, chiar dacă restrânsă, de a privi/scrie altfel de istorii decât cele pozitivistice și politice.

La sfârșitul secolului al XIX-lea în Germania, K. Lamprecht (1856-1915) se pronunță pentru depășirea tradiționalei istorii politice pozitivistice și factologice fiind în convergență cu ideile francezului Henri Berr (1863-1954) ce în 1900 edita *Revue de Synthèse Historique*. Revista propunea o istorie socială și culturală. Pentru Berr istoria are menirea de a dezvolta factorul spiritual în viața de zi cu zi, ceea ce nu se putea întâmpla cu o istorie mecanicistă, de exaltare a faptelor și evenimentelor. Dincolo de Atlantic, istoricul american Frederick Jackson Turner (1861-1932) cerea reconsiderarea tuturor activităților omului⁴, fiind un deschizător de drumuri în domeniul care se va numi mai târziu *geografie istorică*. Turner publica în 1893 controversatul eseu *Semnificația frontierei în istoria americană*.

Istoricii au deschis dialogul cu o serie de științe socio-umane (geografia, sciologia, psihologia, literatura comparată, lingvistica, etc.) întemeind o cunoaștere istorică comprehensivă, de explorare a relației om-mediu, și implicit, de diversificare a posibilităților de a ajunge la o înțelegere a umanității noastre. Contemporanul lui Turner, James Harvey Robinson (1863-1936) a publicat în 1912, la New York, o lucrare cât se poate de manifestă pentru noile tendințe istoriografice denumită *The New*

* Liceul Pedagogic Timișoara, e-mail: lucianmpopescu@yahoo.com

1. L. Boia, Istoria mentalităților (Cu privire specială a școlii de la Annales) în *RI*, nr. 5/1980, 938.

2. P. Burke, *Istorie și teorie socială*, București, 1999, 15.

3. *Ibidem*, 15.

4. *Ibidem*, 24.

History: Essays Illustrating the Modern Historical Outlook, pronunțându-se pentru extinderea obiectului preocupărilor istorice, dincolo de istoria politică cultivată în mod tradițional.

Istoricul belgian Henri Pirenne (1862-1935) eticheta maniera mecanicistă de prezentare a faptelor și bătăliilor ca fiind o *istorie istorizantă*. Importantul medievist al Universității din Gand, avea să fie luat prizonier de către trupele germane după ocuparea Belgiei, pentru că a refuzat să predea o istorie falsificată⁵ menită să servească intereselor Germaniei. După război H. Pirenne a revenit la conducerea luptei pentru subminarea pozitivismului istoric din lumea universitară francofonă mai ales că acest pozitivism se bucura de o mare atenție în Germania, Austria sau Anglia.

Unul dintre cei mai profunzi și sensibili istorici pe care i-a dat Europa în secolul XX, – Johan Huizinga (1872-1945) publica în 1919 o frumoasă carte, intitulată *Amurgul Evului Mediu*, considerată un manifest al istoriei mentalităților. Lucrarea are drept subiecte: idealul cavaleresc târziu, sentimentul de iubire, trăirea religioasă, literatura și arta din secolul al XV-lea, îndeosebi pictura lui Jan van Eyck, căreia îi face o analiză microscopică, încercând un demers istoriografic atât de dificil – să schițeze relațiile dintre imagine (arta secolului al XV-lea) și cuvânt (literatura aceluși secol). Doi ani mai târziu istoricul și literatul francez Paul Hazard (1878-1944) împreună cu Paul Baldensperger editează *Revue d'histoire de littérature comparée*, stabilând relații între noua tendință istoriografică și literatura comparată.

În anul 1923 un tânăr cvasi-necunoscut, în vârstă de 21 ani, pe nume Fernand Braudel (1902-1985) pleca în Algeria pentru a preda istoria la o școală secundară din Alger, prilej de contemplare a Mediteranei de pe coasta africană.

În timp ce Braudel se afla integrat spațiului mediteranean, reflectând asupra istoriei valurilor, schimbărilor și permanențelor unui spațiu plin de viață, frământări și insolit, în Europa, Lucien Febvre (1878-1956) publica o interesantă lucrare de geografie istorică – *Pământul și evoluția omului*, iar împreună cu H. Pirenne și Marc Bloch au participat la *Congresul Internațional de Științe Istorice* de la Bruxelles din acel an.

Un an mai târziu Marc Bloch, pe atunci profesor la Universitatea din Strasbourg, proaspăt „re-francizată” publica o carte – astăzi celebră! – *Regii taumaturgi*, explorând o nouă modalitate de a scrie istoria. Metoda comparativă după modelul durkheimnean⁶, avea să fie experimentată de Bloch.

Tot în anul 1924, un alt studiu magistral, aparținând olandezului Huizinga – *Erasm* – care, departe de a fi sterilă și statică monografie sau biografie pozitivistă, este o sinteză reușită între creația intelectuală a marelui umanist și viața lui cotidiană, relațiile pe care le avea cu spiritele scolastice și cu marile personalități, printre care și Martin Luther. Primul capitol al lucrării începe cu descriere geo-istorică a Olandei, unde face o trecere în revistă a principalelor activități economice: pescuitul scrumbiilor, ce aducea importante venituri locuitorilor, o industrie în plin avânt în domeniul țesăturilor, a fabricării berii și a construcțiilor navale⁷.

Cu sprijin financiar american, în 1926 a fost înființat la Geneva *Comitetul Internațional de Științe Istorice* din care a făcut parte și Gh. Brătianu (1898-1953) alături de corifeii noilor tendințe istoriografice.

Principala problemă a lui Bloch și Febvre a fost popularizarea noilor direcții de cercetare istorică, în mediul universitar parizian. Peste doi ani Febvre, Bloch și Pirenne s-au reîntâlnit la *Congresul Internațional de Științe Istorice* de la Oslo. Primii doi i-au prezentat istoricului belgian proiectul pentru a edita o revistă istorică *pluri- și inter-disciplinară* care să demonstreze prin teorie și practică scrierea unei altfel de istorii.

Acesta a sprijinit în mod direct apariția unei asemenea reviste, astfel că la 15 ianuarie 1929 la Strasbourg apărea *Annales d'histoire économique et sociale*, cum a fost numită în primii ani. Apariția revistei nu a fost un eveniment deosebit pentru istoricii vremii așa cum apare astăzi în studiile despre așa-numita *școală a Analelor*. Anterior apăruse în Germania o revistă asemănătoare⁸. Tot în acel an J. Huizinga a fost ales președinte al secției filologico-istorice din cadrul *Academiei Regale de Științe* cu sediul la Amsterdam, și totodată a publicat o lucrare de istorie culturală. Cine ar fi crezut atunci că *războiul* declanșat de Febvre cunoașterii în manieră pozitivistă va schimba cunoașterea istorică din secolul XX? Din colectivul redacțional făceau parte, pe lângă cei doi fondatori, H. Pirenne, J. Huizinga. Revista și-a schimbat de mai multe ori numele până în prezent, dar nu și identitatea. Astfel că între 1939-1941 a fost denumită *Annales d'histoire sociale* în convergență cu tendința *Social history* din Anglia. În perioada războiului a fost denumită *Melanges d'histoire sociale* (1942-45). În anul 1946 tematica revistei a fost regândită, fiind intitulată *Annales. Economies, Societes, Civilisations*, iar din 1994 se numește *Annales: histoire, sciences sociales*.

5. John Rogister, Un moment..., în *RI*, nr. 1-2/ 1993, 5.

6. P. Burke, *op.cit.*, 34.

7. J. Huizinga, *Erasm*, București, 1974, 11.

8. F. Furet, *Atelierul istoriei*, București, 2002, 5.

Începuturile au fost „minoritare și agresive” (A. Burguiere). Război declarat la adresa istoriei politice, pozitivistice, factologice, și de multe ori, xenofobă (germanul – *dușmanul secular* al francezului). În articolul-program al *Analelor* – *Face au vent. Manifeste des Annales Nouvelles*, Febvre repune în valoare mesajul socratic al Omului, aflat în centrul tuturor preocupărilor. Omul este singura lege, singura metodă, singurul criteriu în cercetarea/evaluarea trecutului, iar istoricul are menirea să-i înțeleagă trăirile, subiectivitatea, pasiunile, afectele, tot ceea ce îi exprimă și îi semnifică prezența. Primii 4 ani au fost de război total! Război cu pozitivismul dogmatic, război pentru ocuparea pozițiilor strategice în sistemul universitar francez, război cu naționalismele agresive, război cu stilul de prezentare senzațional și evenimentializa(n)t!

În anul 1932, F. Braudel după 9 ani petrecuți pe coasta algeriană a Mediteranei se întoarce în Franța, fiind la curent cu mișcarea *Analelor*. Tot în acel an apărea lucrarea *Marea Teamă* a istoricului Georges Lefebvre, având ca obiect de studiu psihoza colectivă declanșată de teroarea iacobină. Era o altfel de istorie bazată pe dialogul psihologie-istorie. Un an mai târziu Febvre sosește la Paris, fiind ales profesor de către prestigioasa instituție *College de France*. În lecția inaugurală denumită *De la 1892 la 1933. Examenul cunoașterii unei istorii și a unui istoric*, istoricul născut în Nancy vorbea de reorientarea istoriografiei contemporane spre înțelegerea Omului: „Istoria – știință a omului, știință a trecutului uman. Și nu știință a lucrurilor și a conceptelor. Idei, în afara oamenilor care profesează? Idei, simple elemente între multe altele ale acestui *bagaj mental* alcătuit din influențe, amintiri, lecturi și conversații pe care fiecare dintre noi îl transportă cu el? Instituții separate de către cei care le fac și care, respectându-le le modifică neîncetat? Nu. Nu există decât istoria omului și istorie în sensul cel mai larg... Istoria știință a omului și atunci faptele, da, sunt fapte umane; îndatorirea istoricului este să regăsească oamenii care le-au trăit și cei care, mai târziu, s-au instalat în ele cu toate ideile lor pentru a le interpreta. Textele, da, doar sunt texte umane”⁹. Greșeala de metodă a pozitivismului a fost că era focalizat doar asupra faptelor și evenimentelor; asupra unui relaționar mecanicist (cauza-efect), oamenii fiind marii anonimi ai Istoriei. Febvre s-a pronunțat, în lecția inaugurală, pentru corectarea acestei viziuni, astfel că „nu reconstituirea faptelor ne poate restitui trecutul, ci redescoperirea oamenilor, prin intermediul faptelor”¹⁰.

9. Al. Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, 1986, 6.

10. *Ibidem*, 6.

Doi ani mai târziu colegul lui Febvre de la Universitatea din Strasbourg, Marc Bloch a primit funcția de profesor la Sorbona în timp ce J. Huizinga lua atitudine față de ascensiunea extremei drepte în societățile europene, prin lucrarea *În umbrei zilei de mâine. Un diagnostic al suferinței spirituale a epocii noastre* cunoscută și sub titlul *Criza civilizației*. Paul Hazard publica celebra sa carte – *Criza conștiinței europene 1680 - 1715*, ocupându-se în prima parte de distracțiile cotidiene ale burghezului – pescuitul și vânătoarea¹¹; de călătoriile francezilor și ale italienilor într-o Europă a cărei limbă de comunicare mai era (încă) latină¹². F. Braudel, încurajat de Febvre pentru realizarea proiectului său despre Mediterana, pleca în Brazilia, unde a predat istoria la Universitatea din Sao Paulo. Acolo, l-a întâlnit pe Claude Levi-Strauss și P. Monbeig¹³. Experiența braziliană i-a servit istoricului francez drept sursă de inspirație pentru concepția sa globală despre istorie.

Într-un articol publicat în *Annales* (1936), Febvre atacă metoda istorică a lui A. J. Toynbee, „gândurile sale *vitaliste* care datează de ieri, dacă nu de *altăieri*, și care cu ajutorul unei metode comparative grosolane, atemporale, întemeiată pe *metafore*, reduce istoria la o joacă a celor 21 de *civilizații*, care trec toate printr-o fază succesivă – geneză, maturitate, declin – conform legii lui *Challenge and response*. Istoria după Toynbee, spune Febvre, se poate rezuma la formula bibliotecarului care răspunde șahului, gata să moară și vrând să învețe istoria toată, atunci, în clipa dinaintea morții. [...] Nu e vorba, prin urmare, de o istorie *nedoctrinară*, decât în măsura în care *doctrina* cenzurează istoria sau o *modelează*, reducând-o sub o formă sau alta la un finalism doctrinar”¹⁴.

Braudel a revenit în Europa în anul 1937, cercetând prin arhivele orașelor mediteraneene unde descoperă valori temporale multiple și constată că „Mediterana a avut o istorie a ei, un destin al ei”¹⁵. Doi ani mai târziu, Marc Bloch publica lucrarea de istorie socială și economică intitulată *Societatea feudală*.

Declanșarea celui de-al doilea război mondial, expansiunea nazismului în Occident au lovit puternic mișcarea *Analelor*. Pe atunci Braudel se afla la Lubeck, devenind prizonier al regimului nazist. J. Huizinga a fost închis într-un lagăr de concentrare, ulterior exilat din Olanda, Bloch și Febvre au fost nevoiți să se refugieze. Despre prizonieratul din

11. Paul Hazard, *Criza conștiinței europene*, București, 1973, 4.

12. *Ibidem*, 5.

13. A. Riza, Postfață, *Structurile cotidianului*, București, 1984, 397.

14. *Ibidem*, 403.

15. *Ibidem*, 397.

Germania, Braudel avea să scrie: „în cursul unei apăsătoare captivități, m-am luptat din greu ca să scap de cronică acelor ani grei, 1940-1945”¹⁶. Prizonieratul a fost poate momentul constituirii viziunii sale deterministe: „aflându-mă în fața unui om, sunt mereu ispitit să-l văd închis într-un destin pe care el nu și-l făurește aproape deloc, într-un peisaj care schițează în urma și înaintea sa perspectivele infinite ale unei durate lungi”¹⁷. Nu ne rămâne decât să ne întrebăm dacă M. Bloch și J. Huizinga au fost *închiși în destine*, atunci când primul a fost executat de către naziști în propria sa locuință la 14 iunie 1944, iar al doilea a murit în februarie 1945?

Mișcarea *Analelor* a supraviețuit barbariei naziste, mondializând noile tendințe istoriografice. Franța era distrusă în mare parte, iar învățământul ar fi fost practic mort fără sprijin financiar extern.

Reînnoirea științelor sociale din Franța s-a făcut cu ajutorul financiar al S. U. A., care oferă banii necesari pentru înființarea unei secții a VI-a la *Ecole Pratique des Hautes Etudes* și pentru crearea unei *Case a Științelor Omului* (*Maison des Sciences de L'Homme*).

În anul 1946, Lucien Febvre devine primul președinte al secției a VI-a ce a cultivat sistematic „cercetarea interdisciplinară, deschisă programatic mondializării, practicând cercetările și anchetele colective”¹⁸. Lui F. Braudel i-a fost încredințată o direcție de cercetare (geografia istorică) la aceeași instituție. Între timp își rescrie lucrarea despre *Mediterrana*.

În anul 1948, Febvre își asumă identitatea de european, pronunțându-se pentru re-construcția civilizației pe baza unor noi fundamente: „A salva onoarea acestei Europe înseamnă să muncești, să muncești spre progresul acestei civilizații. Să dăruiești cei mai bun prin multiple schimburi [intelectuale], să mărești patrimoniul intelectului și mobilitatea spiritului, să aduci roadele capitalului cunoașterii umane... Înseamnă să recrezi, fără iluzie, dar din greu, această mare republică a gândirii și a meditației a cărei creștere evocă, deasupra oamenilor și împotriva guvernelor acestor oameni, ideea clară și bogată de umanitate, ce a fost discutată pentru generații”¹⁹. Istoricii grupați în jurul revistei interdisciplinare *Annales* au fost, cu mult înaintea politicianilor, cei care au deschis drumul reconcilierii franco-germane reluând mai vechile idei de conciliere din anii '30, rămase atunci fără rezultat.

Anul de grație al *Analelor* a fost 1949 atunci când Febvre ajunge rector al *Școlii de Înalte Studii în Științele Sociale* (transformată din EPHE), iar Fernand Braudel produce evenimentul editorial al anului, publicându-și, la 47 de ani, teza de doctorat – *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*. În acea vreme de elan structuralist, antropologii, plecând de la modelul lingvistic al lui Saussure, vorbeau de *structuri elementare*²⁰. Recenzia lui Febvre la prima ediție a *Mediterranei*, poartă titlul manifest *Spre o altă istorie*. Într-adevăr o altă istorie, care în momentul apariției i-a șocat pe istoricii academicieni francezi. O veritabilă lecție de geografie istorică, despre care – Maurice Aymard, unul dintre colaboratorii și exegeții lui Braudel, afirma: „carte inclasabilă, izbândă poetică și lecție de metodă”²¹.

În anul 1965, Braudel arăta că „în explicația istorică, potrivit vederilor mele bune sau rele, întotdeauna timpul lung sfârșește prin a triumfa. Contestatar al unei mulțimi de evenimente, al tuturor acelor, pe care nu ajunge să le antreneze în propriul său curent și pe care le îndepărtează necruțător, el limitează, desigur, libertatea oamenilor și chiar partea ce revine hazardului. Eu sunt *structuralist* prin fire, puțin atras de eveniment și doar pe jumătate de conjunctură, această grupare de evenimente de același semn. Dar *structuralismul* istoricului nu are nimic de-a face cu inventarul de probleme, care frământă, sub același nume, celelalte științe umaniste. El nu-l orientează doar către abstracția matematică a raporturilor care se exprimă în funcții, ci către înseși sursele vieții în ceea ce au ele mai concret, mai cotidian, mai indestructibil, mai anonim omenesc”²².

Mediterrana... lui Braudel a rămas în istoriografie, pentru că oferă o concepție temporală originală. Pentru Braudel istoria omenirii este structurată de 3 mari timpi:

- timpul structural, al geo-istoriei, în care se organizează raporturile om-mediului; un timp lent, aproape imobil, unde schimbările nu se pot observa decât pe durată lungă (cel puțin un secol);
- timpul conjunctural, al perioadelor medii, marcat de evenimente, mult mai dinamic decât cel al raporturilor om-mediului (50-100 ani)
- timpul individual, marcat de nervozitatea imediatului (decenii, ani, luni, zile). Pentru F. Braudel acest timp al duratei scurte nu însemna mai nimic²³.

Marele istoric a văzut în marxism „mulțime

16. Al. Dușu, Prefată, la Fernand Braudel, *Mediterrana...*, vol. 1, București, 1984, 16.

17. Fernand Braudel, *Mediterrana...*, vol. 6, București, 1986, 167.

18. A. Riza, *op.cit.*, 407-408.

19. L. Febvre, Europe: Bruler ou marquer l'étape, în *Synthese*, II, nr. 4/1948, 23.

20. F. Furet, *Atelierul istoriei, op. cit.*, 50.

21. A. Riza, *op.cit.*, 410.

22. F. Braudel, *op. cit.*, vol. 6, 167.

23. F. Braudel, *Timpul lumii*, vol. 2, București, 1989, 348.

de modele. Sartre se ridică împotriva rigidității, schematismului, insuficienței modelului, în numele particularului și a individualului. Eu m-aș ridica, precum el (cu minime diferențe de nuanță), nu împotriva modelului, ci împotriva utilizării care i se dă, ce s-a crezut îngăduit a i se da. Geniul lui Marx, secretul puterii sale prelungi ține de faptul că el a fost primul care a fabricat adevărate modele sociale, pornind de la durată istorică lungă. Aceste modele au fost înțepenite în simplitatea lor, dându-li-se valoare de lege, de explicație prealabilă, automată, aplicabilă în orice loc, în orice societate. În vreme ce, pe cursurile schimbătoare ale timpului, trama lor ar fi pusă în evidență, căci ea este solidă și bine țesută, ar tot reapare, neîncetat, dar nuanțată, estompată sau înviorată de prezentul altor structuri, susceptibile, și ele să fie definite prin alte reguli și, deci, prin alte modele. S-a îngăduit astfel puterea creatoare a celei mai viguroase analize sociale a ultimului secol. Ea nu-și poate găsi forța decât în viziunea duratei lungi²⁴. Într-un fel Braudel a încercat în *Mediterrana...*, să arate non-valoarea politicului în relație cu celelalte structuri (mediul înconjurător, socialul, culturalul, economicul). Dificultatea unor asemenea studii globale și globalizante, constă în a simți concomitent istoria omului și a societății²⁵.

Durata lungă și limitele sale

Concepția temporală braudeliană, inspirată din graficele economistului sovietic Nikolai Kondratiev (1892-1938), are aplicabilitate mai mult pentru societățile antice, medievale și pre-moderne. Tripla sa temporală se complică atunci când analizăm istoria modernă. Să ne gândim numai la perioada 1800-2000 unde timpul a fost mai mult *diacronic* (accentul pe schimbare), decât *sincronic* (menținerea structurii).

Structura societăților (adică sistemul modern capitalist) a fost de atâtea ori bulversată, și la intervale „scurte” de timp, cum ar spune Braudel. Evenimente precum izbucnirea celor două războaie mondiale, revoluția comunistă din Rusia anului 1917, expansiunea comunismului în lume după cel de-al doilea război mondial, au întors pe dos structura politică modernă producând schimbări neașteptate la nivel global. Timpul în care trăiesc oamenii, de la 1800 încoace, este mai mult diacronic decât sincron. În două secole de istorie au avut loc atâtea schimbări la nivel structural (de exemplu formarea statelor naționale moderne, disoluția imperiilor multinaționale, ascensiunea extremelor în politica contemporană) încât timpul

sincronic a fost dominat în mod paradoxal de către cel diacronic. La ora actuală în lume numai există decât o singură structură – capitalismul global – care absoarbe timpul diacronic, iar orice tentativă de răsturnare a acestei structuri este utopică și sortită eșcului, pentru că sistemul global capitalist trăiește din consumarea acestor timpuri diacronici! Cu alte cuvinte schimbările timpurilor diacronici sunt cea mai bună hrană pentru dezvoltarea și perfecționarea sincroniei sistemului capitalist global. Vremea structurilor pare să moară, și odată cu ea, o întreagă lume dialectică, doctrinară, ideologiza(n)tă, bipolară și antagonică.

Gânduri pentru o istorie globală

„Politică” *Mediterranei...* lui Braudel a internaționalizat istoria *Analelor*, fidel sloganului lui Febvre – *Briser les frontieres!* (*Spulbera-ți frontierele!*). Frontierele mentale, căci despre ele este vorba... În timp ce o serie de iluștri analieni au spulberat frontierele între diversele discipline ale socio-umanelor, la modul real, prin cooperarea științifică și culturală internațională alte spirite înguste le-au trasat la loc!

Într-o conferință intitulată *Vivre l'histoire* (1941), Febvre arată că discipline precum lingvistica, antropologia și istoria nu sunt științe. Pentru el istoria este „un studiu condus în mod științific, nu o sumă de rezultate deja dobândite, un tezaur sau un patrimoniu lipsit de viață, ci un ansamblu de *probleme* și *ipoteze* ce-și așteaptă *confirmarea*; nu o colecție de fapte și de observații consemnate documentar ci o muncă de interpretare a acestora”²⁶. Febvre, asemenea lui Collingwood, a fost un hermeneut al istoriei. Pentru el interpretarea problematizantă este mult mai importantă decât o analiză pozitivistă, bazată pe respectarea informațiilor documentare. Unicul punct comun între Marx și Febvre este acela al istoriei-problemă, mai aproape de matematică, decât de literatură: „A ridica o problemă este începutul și capătul oricărei istorii. Nu punem probleme nu avem istorie, ci narațiuni, compilații”²⁷.

Demersurile istoriografice ale lui Febvre, ca de altfel și ale lui Braudel, se află la limita dintre posibil și imposibil, dintre realitate și utopie. Acuzat, de mai multe ori, de *totalitarism* și de încurajarea „anarhismului metodologic”, de către ceilalți practicieni ai științelor sociale, Febvre definea Istoria: „Eu definesc bucuros Istoria ca o necesitate umană, ce arată fiecare grup uman, fiecare

24. A. Riza, Postfață, la *Jocurile schimbului*, București, 1985, 398.

25. Al. Dușu, Prefață, *op. cit.*, 9.

26. L. Febvre, *Combats pour l'histoire*, Paris, 1953, 22-23 apud Horia Lazăr, *Rablais Polimorf*, prefață la *Religia lui Rablais. Problema...*, Cluj, 1996, 14, nota 4.

27. Al. Dușu, *Dimensiunea...*, 7.

moment al evoluției sale, căutările și punerile în valoare în trecerea faptelor, evenimentelor, tendințelor, ce pregătesc timpul prezent, permite comportamentul și susține viața”²⁸. Într-un volum apărut postum, „delimita” teritoriul istoricului, de celelalte discipline, astfel: tot ceea ce aparține și depinde de Om, servește și produce Omul²⁹. O parte din expunerile teoretice prezente în culegerea *Lupte pentru istorie* (1956) se dovedesc utopice. În eseu *Versuri pentru o altă istorie* din *Combats pour l'histoire* se pronunța pentru analiza vieții private a oamenilor ceea ce este imposibil din perspectiva surselor verificabile. Pentru Febvre cea mai mare greșală a unui istoric este anacronismul³⁰ (adică introducerea viziunii prezenteificate a cercetătorului în studiul trecutului) pe care mulți din sfera socio-umanelor îl practică, având drept rezultat, formarea unei percepții denaturate despre trecut! Istoricii au *datoria* să se adapteze la diverși timpi istorici, pentru că acești oamenii din epoci diferite „își fabrică mental propriu-i univers”³¹. În capitolul II din *Religia lui Rablais* (1942) intitulat *Teologi și Controversiști*, prezintă celebrul concept al *utilajului mental*: „Fiecare civilizație are utilajul său mental. Mai mult, fiecărei epoci a aceleiași civilizații, fiecărui progres al tehnicilor și științelor ce o caracterizează îi corespunde un utilaj reînnoit, mai bine dezvoltat într-o anumită direcție, mai slab într-alta. Un utilaj mental pe care civilizația respectivă – sau epoca respectivă – nu e deloc sigură că-l poate transmite, integral, civilizațiilor și epocilor ce vor urma; va putea cunoaște distrugerii parțiale, întoarceri înapoi, deformări considerabile. Sau dimpotrivă, progrese, îmbogățiri, noi complicări. E bun pentru civilizația care i-a dat naștere și pentru epoca care-l folosește; nu e bun pentru eternitate, și nici pentru umanitate; nici măcar pentru cursul restrâns al unei evoluții interne de civilizație”³². Conceptul de *utilaj mental* pare să fi fost preluat de la psihologul A. Rey. La originea dialogului deschis de Febvre între istorie și psihologie stau studiile lui H. Wallon și Ch. Blondel cu lucrarea *Introducere în psihologia colectivă* (1928). Psihologia socială a fost explorată de analieni care au respins psihanaliza în studiul omului. Direcția psihanalitică de investigare a trecutului a fost în schimb adoptată, de către istoricii americani Erik Erikson, E. R. Dodds, dar

și de către francezi precum Alain Besancon.

În lucrările lui Febvre despre Rablais sau despre Martin Luther se poate observa dorința utopică a lui Febvre de a *readuce la viață*, prin scris, cele două personalități ale umanismului și mai ales a epocii în care au trăit. În acest sens al recuperării *totale* a omului, Febvre nu putea aborda nici genul monografic pe care îl respinge³³, nici pe cel biografic. *Cuvântul Înainte*, la prima ediție din 1927, a cărții *Martin Luther, Un destin* începe astfel: „O biografie a lui Luther? Nu. O judecată asupra lui Luther, nimic mai mult”³⁴. Rezultatul? Explorarea stilului problematizant pe baza întrebărilor și a răspunsurilor. Pentru Febvre, studiile despre Rablais și Luther au însemnat punerea unor probleme, căutarea unor soluții și nicidecum narativitate pentru că sarcina istoriei ar fi „reconstituirea societăților și ființelor umane de altădată prin oamenii și pentru oamenii angajați în rețeaua realităților umane de astăzi”³⁵. Dar s-ar putea ca această *rețea a realităților umane* din prezent să nu ne conducă spre nici un demers epistemologic autentic... Și atunci? Să-l înțelegem pe Braudel care prin *Mediterana...*, aspira spre o istorie globală având menirea să compună rețeaua de relații dintre „structuri” (politicul, economicul, socialul și culturalul).

După triumful *Mediteranei...*, în anii '50 și alegerea lui Braudel ca profesor la *College de France*, succedându-l pe Febvre, o serie de studii naiv structuraliste, s-au impus printre cercetătorii socio-umanelor din Franța. Tot felul de istorii „structuraliste” și de „viață cotidiană” care prin opacitatea cunoașterii lor, au trasat granițe, între observarea clară a structurilor construite de oameni și semnificația acestor structuri în viața cotidiană.

Cercetătorii au perceput diferit ideile structuralismului francez și pe cele ale istoriografiei *Annales*, rezultând o serie de lucrări care vedeau peste tot numai „sisteme și structuri”, iar pe de altă parte, „istoria fals umanizată a vieții cotidiene, întemeiată pe un tip de erudiție surâzătoare și anodină” (Burguiere), în care viața de fiecare zi este văzută³⁶ ca un element decorativ al istoriei politico-diplomatice. În viziunea unor teoreticieni ai istoriei (precum savantul polonez J. Topolsky), interpretarea structurală a Istoriei s-ar reduce la:

1) integrarea internă a analizei istorice în sensul corelării procesului de stabilire a faptelor cu enunțurile

2) corelarea structurilor (economice, sociale,

28. L. Febvre, *Combats pour l'histoire*, Paris, Armand Colin, 1992, 6.

29. Stuart Clark, *The Annales historians*, în Q. Skinner, *The Return of Grand Theory in Human Sciences*, Cambridge University Press, 1985, 111.

30. L. Febvre, *Religia lui Rablais*, Cluj, 1996, 26.

31. *Ibidem*, 23.

32. *Ibidem*, 125.

33. *Ibidem*, 24.

34. L. Febvre, *Martin Luther, un destin*, București, 2001, 5.

35. A. Riza, *op. cit.*, 389.

36. A. Riza, *op. cit.*, 411.

culturale, politice) asupra unui același obiect al cercetării.

3) utilizarea altor științe în cercetarea istorică

Dialogul deschis de Saussure, C. Levi-Strauss, Braudel, Foucault cu „structurile” a reînviat mai vechiul vis a lui A. Comte și E. Durkheim, al fundamentării unei teorii globale despre om și societate... *Grand Theory*. O teorie globală acceptată de către științele sociale și cărora să le ofere o unitate în discurs, astfel încât, să nu se mai vorbească despre un același obiect de pe poziții antagonice.

O teorie unitară despre om și societate ar putea aduce științele sociale pe un teritoriu comun, astfel încât dialogul *inter - pluri- și trans-disciplinar* deschis de istoricii *Analelor*, și de către câteva spirite inter-disciplinare din diverse domenii ale cunoașterii, să mențină socio-umanele în stadiul actual al democratizării și dialogului între ele.

Două decenii pentru schimbarea lumii

Diversitatea cercetărilor în științele socio-umane ale anilor '60 – '80 din secolul trecut a deschis perspectiva unei regândiri a tot ceea ce umanitatea lăsase moștenire. Semnul acestei reevaluări a umanismului modern pare să-l fi pus filozofii F. Nietzsche și K. Marx a căror gândire, cu siguranță, a zguduit structura modernă a societăților. Sistemul capitalist modern le-a oferit acestora substanța din care cei doi și-au hrănit gândirea. Dar ce fel de structuri va avea acest sistem capitalist global, din moment ce sistemul politic modern este incompatibil cu propria sa dezvoltare sincronică?

Cu ocazia alegerii ca profesor la *College de France*, în tradiționala lecție inaugurală, Braudel a vorbit de reorientarea științelor sociale în Franța, continuând dialogul interdisciplinar început de câțiva istorici. Febvre a deschis drumul unei altfel de istorii. Rămânea ca noi generații de istorici să consolideze fenomenul. După moartea lui Febvre (1956) destinul *Analelor* a fost condus de Braudel.

Psihologia istorică a fost continuată, cu mai multă convingere, de către A. Dupront și R. Mandrou în anii '50-'60 și mai târziu, în anii '70 de către Jean Delumeau, explorând raporturile dintre mental-imaginar-realitate. O altă direcție de cercetare a fost dezvoltată de Pierre Chaunu (n. 1923) – promotorul metodei cantitative în studiul trecutului – care pe urmele lui Braudel a scris o serie de studii despre Atlantic devenit noua axă economico-politică a lumii moderne. În anul 1959 publică lucrarea în două volume *Sevilia și Atlanticul 1550-1650*. Un an mai târziu publică în revista *Industrie* articolul *Dinamică conjuncturală și istorie serială*. Conceptul de istorie cantitativă și serială s-a dezvoltat în Franța anilor '60, fără a fi străin

de alte zone geografice³⁷. Istoria *serială* cum au denumit-o francezii constă în analiza statisticilor, sondajelor, conceptelor-cheie, a documentelor orale (interviuri), pentru a evidenția anumite atitudini, comportamente.

Venind dinspre filozofie, dar cu o cercetare istorică, un tânăr intelectual în vârstă de 35 ani Michel Foucault (1926-1984) publică în anul 1961, *Istoria nebuniei în epoca clasică*. Controversatul istoric s-a ocupat de o istorie a jocurilor de excludere, pe care le-au practicat instituțiile occidentale față oamenii bolnavi sau considerați bolnavi. La 27 de ani distanță după apariția primei ediții a *Istoriei nebuniei...*, într-un dialog cu D. Trombadori, Michel Foucault lăsa să se înțeleagă că este o „carte totală” spre deosebire de lucrarea care l-a consacrat – *Cuvintele și lucrurile* (1966) care în viziunea sa nu reprezintă o carte totală³⁸. Ca orice istoric s-a ocupat de constatări: „O constatare curioasă: maladia venerică s-a destășat, într-o oarecare măsură, de contextul ei medical și s-a integrat, alături de nebunie, într-un spațiu moral al excluderii, tocmai sub influența lumii spitalelor”³⁹. *Istoria nebuniei...* a deranjat lumea intelectuală franceză (îndeosebi pe psihologi și psihiatri) care a perceput-o ca un *manifest al anti-psihiatriei*, deși demersul foucaultian se oprește la începutul secolului al XIX-lea, perioadă în care nu exista psihiatria! Franța anilor '50-'80 a fost o epocă de „revoluție braudeliană”, unde se dezvoltă noi paradigme ale cunoașterii, timp în care „F. Braudel împarte idei, stabilește direcții de lucru, alege oamenii, creează condițiile dialogului, deschis încă astăzi”⁴⁰.

Cea de-a doua generație a *Analelor* s-a pronunțat pentru un dialog al științelor sociale pe teritoriul istoriei.

Diversitatea de preocupări ale istoricilor *Analelor* și expansiunea filozofiei „structuraliste” nu au conferit mai multă unitate științelor sociale pentru că noile „domenii” – istoria mentalităților, istoria imaginarului, microistoria, istoria totală – nu și-au constituit un model teoretic sau epistemologic ceea ce le-a sporit ambiguitatea. Personal nu consider cele patru tendințe în studierea trecutului (istoria mentalităților, microistoria, istoria imaginarului, istoria totală) ca fiind subdomenii ale istoriei ci mai degrabă tehnici de investigare a trecutului. A transforma noile paradigme ale cunoașterii istorice în domenii clar delimitate, fiecare cu o metodologie proprie și cu o anume individualizare imaginară,

37. P. Burke, *op. cit.*, 47.

38. Michel Foucault, *Theatrum philosophicum*, Cluj, 2001, 312.

39. Idem, *Istoria nebuniei în epoca clasică*, București, 1996, 12.

40. A. Riza, Postfață la *Structurile...*, 410.

înseamnă a reveni la vechea stare de lucruri când istoria era împărțită în sectoare precum istoria politică, economică, socială, culturală și în acest sens a spulbera orice posibilitate de a ajunge la un numitor comun, la o istorie *globală*.

Studiile interdisciplinare ale *Analelor* au continuat în anii următori, spulberând granițele între istorie și celelalte discipline (precum economia, psihologia, sociologia, lingvistica, antropologia). Într-un celebru articol apărut în *Annales ESC* (1958), intitulat *Istoria și științele sociale. Durata lungă*, F. Braudel îi invita la dialog, pe cei din sfera economiei, sociologiei, și antropologiei. Mesajul său nu a rămas fără urmă, astfel că în anii '70-'80 au apărut o serie de subdiscipline „istorice”: antropologie istorică, sociologie istorică, demografie istorică, psihologie istorică la care se adăuga mai vechea geografie istorică!

Din anii '60 au început să fie deschise o serie de „șantiere” istoriografice, istoricii *Analelor*, explorând aspecte ale culturii orale (sau populare), apariția cărții și dezvoltarea culturii scrise; studiul populației, al familiei; istoria vocabularului (E. Benveniste); mentalitățile (Aries, Mandrou, Duby, Le Goff, Vovelle etc.); imaginarul (E. Patlagean, Duby, Le Goff, Delumeau, Minois); microistoria (Ginzburg, Davis, Ladurie, G. Levi, Schmitt, Poni, M. Postan); istoria totală (Braudel, Foucault). Poate modul de investigație cel mai încărcat de ambiguitate și interpretabilitate este acela de *histoire totale* cu toate că Febvre a lăsat posterității o carte despre ceea ce el înțelege prin istorie totală – *Pour une histoire a part entière* (1962). În anul 1968 Braudel lasă locul la conducerea *Analelor* iluștrilor medievști – J. Le Goff și Emmanuel Le Roy Ladurie (n. 1929), veniți cu forțe proaspete în noua eră a mondializării.

Braudel și Foucault au fost urmașii cei mai demni ai acestui mod de a privi trecutul. Braudel a oferit publicului o primă demonstrație de istorie totală încă din 1949, iar Foucault a tulburat științele socio-umane prin abordarea sa problematizantă. Adept al istoriei-problemă, precum Febvre, dar spre deosebire de acesta, folosind un limbaj abstract și o nouă manieră de a problematiza, Foucault a ridicat o serie de probleme „structurilor” globale contemporane. El nu scrie istorii, dar face cercetare istorică, pentru a arăta contemporanilor că o serie de practici și condiții, pe care le credeam de mult trecute, se mențin cu încăpățănare în structurile prezentului. Filozofia contemporană l-a și asimilat, etichetându-l *filozof structuralist*! Licențiat în filozofie și psihologie la *Ecole Normale Supérieure*, activitatea lui Foucault este una istorică în fond (conținutul) și filozofică în formă (discursul). El însuși se declara un istoric. Într-o convorbire din

noiembrie 1977, cu M. Osario la o întrebare a acestuia ce dorea să știe mai multe amănunte despre cum a fost influențată religia catolică de către cultura arabă, Foucault a răspuns:

„ – Știți, eu sunt un istoric, nu sunt un filozof al istoriei speculând asupra istoriei lumii...”⁴¹ Foucault le arăta contemporanilor că „ceea ce spun în cărțile mele poate fi verificat sau infirmat precum în orice carte de istorie”⁴². Așa cum proceda și Febvre, pentru Foucault istoria reprezenta o modalitate de a pune probleme: „Problemele care încerc să le pun, lucrurile acestea atât de încălcate care sunt crima, nebunia, sexul, și care ating viața cotidiană, nu pot fi ușor rezolvate. Vor trebui ani pentru asta, zeci de ani de muncă, de realizat la bază cu persoane direct vizate, redându-le dreptul la cuvânt și multă imaginație politică”⁴³. Printre personalitățile care l-au ajutat pe Foucault în cariera sa, a fost și Braudel. În *Introducerea din Arheologia cunoașterii* (1969) Foucault analizează reorientarea istoriografiei franceze: „De câțiva zeci de ani deja, atenția istoricilor s-a îndreptat mai degrabă asupra perioadelor lungi ca și cum, dedesubtul peripețiilor politice și diferitelor episoade ale acestora, ei ar fi căutat să scoată în evidență echilibrele stabile și greu de distrus, procesele ireversibile, organizările constante, fenomenele tendențiale, ce-și ating punctul culminant, și își inversează sensul după continuități seculare, mișcările de acumulare și saturările lente, marile socluri nemișcate și mute pe care încălceala narațiunilor tradiționale le acoperise cu un strat gros de evenimente”⁴⁴. Afinitățile dintre Foucault și Braudel nu se opresc aici. În 1969, după experiența braziliană și cea tunisiană, Foucault revine în țară concurând pentru un post la *College de France*. Braudel avea deja, 20 de ani de activitate în instituția respectivă. În opinia lui G. Noiriell, Braudel ar fi avut „un important rol în alegerea lui Foucault”⁴⁵.

Anii '60-'70 au însemnat mondializarea *Analelor* a căror popularitate depășise de mult frontierele Europei Occidentale. Pe lângă istorici din Franța, Anglia, Italia sau Spania au apărut în Europa de Est o serie de istorici (și nu numai), ale căror lucrări erau scrise după preceptele analiene. În România, de exemplu, pe lângă opera de popularizare a editurii *Meridiane*, istorici precum Al. Duțu, Lucian Boia, Al. Zub au popularizat noile tendințe prin articole și lucrări.

P. Chaunu înființa un *Centru de Studii*

41 M. Foucault, *Theatrum...*, 413.

42 *Ibidem*, 291.

43 *Ibidem*, 333.

44 M. Foucault, *Arheologia cunoașterii*, București, 1999, 6.

45 G. Noiriell, Foucault and History..., în *Journal of Modern History*, vol. 66, september 1994, 549.

Cantitative la Caen, având o activitate publicistică impresionantă. În anul 1964, Chaunu publica *America și Americile*. Peste doi ani apărea frumoasa carte *Civilizația Europei Clasice* (3 vol.). Pentru Chaunu, Europa Clasică s-a format între anii 1620-1760, și înseamnă „emergența structurilor mentale ale viitoarei civilizații planetare”⁴⁶. Foucault ajungea în același an în prim-planul dezbaterilor intelectuale din Franța prin lucrarea *Cuvintele și lucrurile* ajunsă celebră, nu atât prin conținutul ei, cât mai ales prin publicitatea negativă care i s-a făcut și prin polemica cu Sartre⁴⁷. Despre lucrare, Foucault avea să spună într-un interviu din 1978, că „e o carte foarte tehnică, ce se adresa îndeosebi tehnicienilor istoriei științei” și reprezenta pentru el „un soi de exercițiu formal”⁴⁸.

În anul revoluționar 1968, Le Goff publica lucrarea *Europa între secolele IX – XI*, plasând originile statelor naționale în acest interval de timp! M. Aymard se întreba retoric dacă nu cumva Braudel este unul dintre răspunzători mișcării studențești din mai '68, nu atât printr-un militantism de stradă, ci prin schimbarea regimului mental al tinerilor față cu istoria (cea trăită!)⁴⁹.

Le Goff se pronunța pentru destructurarea în profunzime a documentelor pentru a le dezvălui condițiile de producere, iar Foucault arăta că „în zilele noastre istoria este ceea ce transformă documentele în monumente [...] care în loc să mai descifreze urmele lăsate de oameni [...] desfășoară o masă de elemente ce trebuie izolate, grupate, făcute să fie pertinente, puse în relație, constituite în ansambluri. A fost o vreme când arheologia, ca disciplină a monumentelor mute, a urmelor inerente, a obiectelor lipsite de context și a lucrurilor lăsate de trecut, tindea spre istorie și nu căpăta sens, decât prin restituirea unui discurs istoric; [...] am putea afirma că istoria este ceea ce tinde în zilele noastre spre arheologi, spre descrierea intrinsecă a monumentului”⁵⁰. Dar istoria a rămas departe de a deveni un obiect de cercetare „lipsit de context” așa cum glumea Foucault plecând de la iluzia derridiană că textele nu mai semnifică contextele în care au fost elaborate! Această iluzie, întreținută de *cotitura lingvistică*, a fost explorată de Barthes, Foucault, Derrida. În

celebrul său eseu *Discursul istoric* (1967), Barthes subliniază ideea că limbajul istoric nu poate decât semnifica o realitate, fără să o poată arăta⁵¹.

Revenirea narativității în centrul preocupărilor istoriografice contemporane, impactul acelei *the linguistic turn* asupra istoriografiei au discreditat, oarecum, discursul istoric. În anul 1971, Paul Veyne – coleg și prieten cu Michel Foucault – publica o lucrare de analiză a scrisului istoric occidental – *Cum se scrie istoria* – unde în prima parte intitulată *Obiectul Istoriei*, arăta că narativitatea istoricului se confundă cu cea a povestitorului⁵². Într-adevăr multor scrieri istorice nu le lipsește cele 5 momente clasice ale narațiunii: expunerea, desfășurarea acțiunii, intriga (aceasta mai ales!), punctul culminant, deznodământul! Veyne definește istoria totală ca o formă de scriere sensibilă la toate aspectele vieții unei societăți⁵³. Pentru Furet *histoire totale* înseamnă o „viziune unificată asupra omului”⁵⁴.

Doi ani mai târziu, istoriograful american H. White (n. 1928), arăta în *Metahistory* (concept preluat de la Karl Lamprecht) că întreaga producție istoriografică europeană a secolului al XIX-lea poate fi integrată în patru genuri ale literaturii: dramă, comedie, tragedie, satiră⁵⁵. Acest Linne al istoriografiei a clasificat producția istoriografică a secolului al XIX-lea după precepte lingvistice. Pentru White istoria nu poate fi decât text și narativitate, în timp ce pentru istorici textul și narativitatea reprezintă mijloace de exprimare și nu scopuri în sine! Un istoric nu scrie pentru a crea un text sau o narațiune, ci pentru a exprima contemporanilor fapte, idei, acțiuni, activități ale oamenilor din trecut.

În același an 1973, Ladurie arăta în lucrarea *Mintea și metoda istoricului* că interesul istoricului nu constă în cuvinte, ci în ceea ce stă semnat de cuvinte. Istoricii nu scriu pentru a spune ceva nou, dar nici pentru a obține anumite efecte ci pentru a arăta, prin intermediul surselor trecutului, o lume, un om, o idee... Un an mai târziu, sub coordonarea lui J. Revel, Pierre Nora și J. Le Goff, apărea volumul enciclopedic al istoricilor *Analelor – Faire de l'Histoire* – un bilanț al realizărilor pe terenul noilor tendințe istoriografice, alături de un altul intitulat – *Istoria astăzi (Histoire aujourd'hui)*. Tot în acel an, Pierre Chaunu edita lucrarea *Istorie, științe sociale. Durata, spațiul și omul în epoca modernă*. Peste un an Chaunu publica lucrarea *De la istorie*

46. P. Chaunu, *Civilizația Europei Clasice*, vol. I, București, 1989, 21.

47. B. Ghiu, Postfață la *Cuvintele și lucrurile*, București, 1996, 460-465.

48. M. Foucault, *Theatrum...*, 314.

49. Maurice Aymard, Braudel ne învață istoria, prefață la *Gramatica civilizațiilor*, București, 1994, 15.

50. Michel Foucault, *Arheologia...*, op.cit., 11.

51. Stuart Clark, op.cit., 188.

52. Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, București, 1999, 10.

53. *Ibidem*, 57.

54. F. Furet, op.cit., 18.

55. A. Munslow, *Deconstructing History*, London/New York, 1997, 154.

la *prospectivă*, unde critică atitudinea de refuz a istoriei din partea politicienilor și economiștilor; încercând stabilirea unor relații între demografie și economie. Foucault oferea în 1975 o a doua lecție de istorie totală prin lucrarea *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii* – o „microfizică a puterii”⁵⁶. Studiul acestei cărți, ne arată că Foucault, îi citea pe istoricii *Analelor...* Istorici precum colegul său de la *College de France* – Em. Le Roy Ladurie⁵⁷ (profesor din 1973) sau modernistii R. Mandrou⁵⁸, P. Chaunu⁵⁹ sunt citați în celebra lucrare. Foucault face istoria formării societății disciplinare moderne unde statul și-a însușit tehnicile și mecanismele de supraveghere/control a populației astfel că „ce poate fi de mirare în faptul că închisoarea seamănă cu uzinele, cu școlile cu cazarmile, cu spitalele, care, toate, seamănă cu niște închisori?”⁶⁰. Subtitlul *Nașterea închisorii* ar putea fi înlocuit cu *Nașterea modernității...* Dacă P. Chaunu neagă ideea de progres același lucru face și Foucault atunci când vorbește de închisori, spitale, aziluri.

În anul 1976, Pierre Chaunu a publicat lucrarea *Refuzul vieții. Analiza istorică a prezentului*, ce poate fi considerată de *istorie imediată*, dar nu de dragul imediatului, ci pentru că problemele prezentului de atunci necesitau un asemenea demers intelectual. Chaunu face o analiză lucidă a societății de consum ce s-a impus în Franța anilor '60, vorbind despre criza sistemului de civilizație⁶¹.

Pentru Foucault, nebunia, delicvența și sexualitatea sunt „structuri” ale procesului de civilizație european! Analizele sale, se întrepătrund cu cele ale istoricilor *Analelor*, astfel că într-un volum colectiv denumit *Sexualități occidentale* (1980) este inclus și Foucault alături de reprezentanții noii istoriografii: J. L. Flandrin, J. Rossiaud, A. Bejin, H. Lafont! În *Introducerea de la Arheologia cunoașterii* (1969) gânditorul francez își exprimă admirația față de noua istorie⁶². Tot în acea prefață îi răspunde lui Braudel, care în 1965 definea *Mediterrana...*, drept un... „eseu de istorie generală”⁶³: „Problema care începe să se pună – și care definește sarcina unei istorii generale – este de a determina forma de relație ce poate fi legitim descrisă între aceste diferite serii [...] sau în alți termeni ce tablouri este posibil să fie constituite. O

descriere globală adună toate fenomenele în jurul unui centru mic – principiu, semnificație, spirit, viziune asupra lumii, formă de ansamblu; o istorie generală, în schimb, ar urma să desfășoare spațiul unei dispersii. [...]”

Istoria nouă întâmpină un anumit număr de probleme metodologice... Dintre acestea pot fi amintite: constituirea unor corpusuri coerente și omogene de documente [...], stabilirea unui principiu de selecție [...], definirea nivelului de analiză precum și a elementelor pertinente pentru el [...] istoricii reperează, descriu și analizează structuri, fără a se fi văzut vreodată nevoiți să se întrebe dacă nu lăsau cumva să le scape via, fragila, fremătătoarea *istorie*. Opoziția structură-devenire [sincronie – diacronie] nu este pertinentă nici pentru definirea câmpului istoric [aluzie la dialectica trecut-prezent braudeliană] și, mai mult ca sigur, nici pentru definirea unei metode structurale⁶⁴. În anii '70 excesele structuraliste au redus partea vie a istoriei, având ca efect „maladia generalistă”⁶⁵ despre care vorbea Furet.

Între anii 1970-1979, Braudel lucrează împreună cu E. Labrousse la un amplu proiect de istorie socială și economică a Franței. Jean Delumeau și G. Duby introduc imaginarul în sfera de preocupări ale istoricului universitar. Ambii au publicat în 1978 două lucrări, devenite clasice, în domeniul istoriei imaginarii. Primul a analizat marile spaime ale Occidentului, cel de-al doilea pornind de la schema tripartită a indo-europenității, analizează imaginile pe care le aveau oamenii în Evul Mediu din perspectiva celor trei ordine – cei care se roagă (preoții), cei care se luptă (războinicii) și cei care muncesc. Sub coordonarea lui J. Le Goff, Roger Chartier și J. Revel, apărea lucrarea-manifest a noii istorii – *La Nouvelle Histoire*. Tot în acel an Jacques le Goff arăta în lucrarea *Pentru un alt ev mediu* că noua istorie ocupă un loc distinct între pozitivismul istoric și filozofia istoriei: „Noua istorie respinge mai hotărât ca oricând filozofia istoriei și nu se recunoaște nici în Hegel, nici în Croce, și încă și mai puțin în Toynbee, nu se mulțumește totuși nici cu iluziile istoriei pozitivistice...”⁶⁶.

Braudel publica în 1979 ampla sinteză de istorie globală, intitulată *Civilisation materielle, economie et capitalisme, XV-XVIIIe siècle* (3 vol.), pe care o consider cartea de istorie a secolului XX, pentru că ea oferă o perspectivă de înțelegere a sistemului capitalist global de ieri și de astăzi. Cu siguranță studiul lui Braudel destructurează sistemul capitalist mondial, oferă soluții pentru înțelegerea/

56. M. Foucault, *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, București, 1997, 61-62.

57. *Ibidem*, 60, n. 21.

58. *Ibidem*, 114, n. 65.

59. *Ibidem*, 126-127, n. 6, 8, 9.

60. *Ibidem*, 315.

61. L. Boia, O analiză lucidă a societății de consum, în *Contemporanul*, nr. 48/1976, 4

62. M. Foucault, *op.cit.*, 20-21.

63. F. Braudel, *Mediterrana...*, vol. 6, 158.

64. M. Foucault, *op.cit.*, 15-17.

65. F. Furet, *op.cit.*, 19.

66. J. Le Goff, *Pentru un alt ev mediu*, vol. 1, București, 1986, 29.

rezolvarea *contradicțiilor* societăților capitaliste. Despre lucrare Braudel ne spune că a conceput-o „deliberat în marginea teoriei, a tuturor teoriilor, nu numai sub semnul observației concrete și nu numai al istoriei comparate. Comparată de-a lungul timpului, în limbajul duratelor lungi, care nu m-au dezamăgit niciodată, și al dialecticii prezent-trecut; comparată în spațiul cel mai larg cu puțință, căci, în măsura în care acest lucru mi-a stat la îndemână, am extins studiul la scară mondială, l-am *mondializat*. Oricum, observația concretă rămâne pe primul plan. Gândul meu, de la început și până la sfârșit, a fost să văd, să fac să se vadă, lăsând imaginilor la care m-am oprit densitatea, complexitatea, eterogenitatea lor, care sunt semnul vieții însăși. Dacă ar fi cu puțință să tai pe viu și să desparți cele trei etaje (care cred că sunt o clasificare utilă), istoria ar fi o știință obiectivă așa cum în mod vădit ea nu este”⁶⁷. În observațiile sale despre capitalismul global, Braudel arată că acesta nu este un fenomen nou: „Există, astăzi ca și ieri, un univers distinct în care și-a găsit adăpostul un capitalism de excepție, în care văd *adevăratul* capitalism, în continuare multinațional, înrudit cu cel al Companiei Indiilor și cu cel al monopolurilor de toate mărimile, de drept și de fapt, care fințau odinioară, asemănătoare în principiul lor cu monopolurile de astăzi”⁶⁸. Braudel arată că nu poți arăta contrastele lumii capitaliste, fără o cercetare a istoriei vieții de zi cu zi⁶⁹. Dacă Febvre și Foucault au fost adepții *istoriei-luptă* pentru „marele pontif” recompunerea imaginilor vieții cotidiene „este un joc distractiv și eu nu îl socotesc inutil.

Am înaintat astfel în mai multe direcții: posibilul și imposibilul; parterul și primul etaj; imaginile vieții cotidiene. Iată un factor care complică cu anticipație planul acestei cărți. În fond, nu prea multe lucruri de spus. Și, atunci, în ce fel să le spui?”⁷⁰. În ciuda articolelor de teorie și metodă ale istoricilor contemporani problema prezentării, a formării discursului, rămâne deschisă. În ce modalități să prezinți istoria publicului, atât de nuanțat ca mod de gândire cât și în privința gusturilor? Ce fel de prezentare să aleagă istoricul din atâtea *n* posibilități?

Între 18-20 octombrie 1985 au fost organizate la Chateauvallon, „Zilele Fernand Braudel” la care au participat o serie de importanți practicieni ai științelor sociale. Pentru Braudel unitatea științelor sociale (testamentul lui Febvre) este mai importantă

decât vanitățile Istoriei. Într-o discuție purtată cu T. Zeldin, A. Du Roy și Ladurie, suveranul științelor sociale din Franța își exprimă poziția: „Conflictul între mine și *Noile Anale*, între mine și Emmanuel Le Roy Ladurie – ce spun eu acum o să-i facă plăcere lui Zeldin – pleacă de la faptul că eu sunt hotărât să sacrific istoria pentru a încerca să salvez științele umane: acuz economia politică de imperfecțiune. Reproșez geografiei că nu merge în profunzime. Cât despre sociologie, ei bine, mă apucă furia! Și numai Dumnezeu știe cât de pasionat sunt de sociologie!

Sociologii care cred că descoperă adevărul despre societăți, privindu-le cu lupa sau trecând cu urechea de fiecare dată când aud vorbindu-se despre lumea actuală, nu se îngrijesc deloc de perspectivă; la fel și eu, dacă aș face picătură abstractă, n-aș spune că este cea mai bună picătură”⁷¹. Braudel arată că demersul istoriografic contemporan nu încurajează deloc o teorie unitară, „globală” despre om și societate: „...a descrie, a analiza, a compara, a explica înseamnă a te lăsa cel mai adesea în afara narațiunii istorice, înseamnă a ignora sau a sfărâma după voie timpul continuu al istoriei”⁷². În viziunea sa, o conștiință clară a pluralității timpului social, este indispensabilă formării unui teritoriu comun științelor sociale⁷³. Pentru Braudel istoria nu este un punct singular, o unică direcție, un sens liniar (precum la Marx), o monoviziune, de aceea se pronunță în folosirea valorilor de timp (a pluritemporalităților!): „Pentru mine istoria este suma tuturor istoriilor posibile, o colecție de meserii și de puncte de vedere, de ieri, de astăzi, de mâine. Singura greșală, după mine, ar fi să alegi una din istoriile acestea, excluzându-le pe celelalte. Aceasta a fost, aceasta ar fi greșala istorizantă. Nu va fi ușor, se știe să convingi toți istoricii și va fi și mai greu să convingi științele sociale, pornite să se întoarcă la istorie așa cum se înfățișa ea ieri. Ne va trebui mult timp și trudă pentru a face să fie admise sub vechiul nume de istorie toate schimbările și noutățile acestea”⁷⁴. De aceea el rămâne fidel propriului său *structuralism* – o concepție *epistemică* originală – fiind adeptul istoricului care „vrea mereu să sesizeze ansamblul, *totalitatea* socialului. El este, prin urmare, silit să aproprie etaje, durate, timpuri diferiți, structuri, conjuncturi, evenimente. Acest ansamblu reconstituie din punctul său de vedere, un echilibru global destul de precar și care nu se poate menține fără un șir neîntrerupt de adaptări,

67. Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. 1, București, 1984, 8.

68. *Ibidem*, 7-8.

69. *Ibidem*, 15.

70. *Ibidem*, 16.

71. F. Braudel, *O lecție cu Fernand Braudel*, București, 2002, 221-222.

72. Idem, *Jocurile schimbului*, București, 1985, 8.

73. A. Riza, Postfață la F. Braudel, *Timpul lumii*, vol. 2, București, 1989, 401.

74. *Ibidem*, 402.

șocuri și glisări. În totalitatea lui, socialul, în luptă cu propria devenire, este în mod ideal, pe fiecare secțiune sincronică a istoriei sale, o imagine mereu diferită, în ciuda faptului că această imagine repetă o mie de detalii și de realități anterioare. Cine ar putea nega acest lucru? Iată de ce ideea unei structuri globale a societății îl neliniștește pe istoric, chiar dacă între structura globală și realitatea globală subzistă, după cum e și firesc, un decalaj considerabil⁷⁵. Precum Foucault, dar într-o cu totul altă manieră discursivă, Braudel cere o istorie globală a condiționării omului și a formării structurilor: „O viziune globală asupra nașterii și dezvoltării civilizației noastre, o înțelegere a totalității istorice care o definește nu pot fi însă reduse la raporturile dintre Islam, China, India și Rusia cu o anume Europă, la schițarea unor posibile punți, aruncate în van, peste goluri geografice care devin, implicit, goluri de istorie”⁷⁶. În *Civilisation...*, Braudel face o istorie a sistemului capitalist global, pornind nu de la centre, ci de la zonele periferice, pentru că ele au fost/sunt elementul globalizant, elementul care, timp de secole, a „susținut și dinamizat procesele din centrele a căror largire continuă, într-un complicat joc de basculă, de repetate echilibre precare, a dus la apariția câmpului gravitațional activ din Europa și la preponderența sub semnul căreia stă încă procesul de unificare al civilizației umane, pentru prima oară mondială. Ariile privilegiate ale istoriei ne apar ca vârful vizibil al unui aisberg, închipuind harta aparentă a unei geografii mult mai complicate și infinit mai interesante”⁷⁷.

Foucault și Braudel au conferit istoriei un sens total, plural, au gândit istorie înainte de a o scrie, astfel că într-un viitor (nu foarte îndepărtat!) studiile lor vor avea, (dacă nu au deja!) o contribuție esențială în analiza sistemului global. Cercetarea inițiată de Febvre și dezvoltată de noua istoriografie care nu mai este una servantă îngustimii și absurdității politicului ci vizează în mod direct această „structură”, depășită, în opinia mea, și responsabilă pentru contradicțiile și pentru menținerea în viață a inechității din capitalismul global contemporan. Braudel, nu a ezitat să se pronunțe, atunci în 1979, că sistemul capitalist „trebuie să-și revizuiască

politica”⁷⁸.

Cei trei mari ai *noii istorii* – Febvre, Braudel, Foucault – oferă perspectiva depășirii modernității, al cărei motor – capitalismul – este în mod direct vizat de către gândirea acestora.

Braudel arată că nici capitalismul nu se simte bine în hainele sale postbelice. De ce? Pentru că trăiește din mizerie și produce mizerie, din moment ce politicul se ocupă de gestionarea lui! Departele de a fi un rege, este un cerșetor. Dar să încercăm să gândim un capitalism care nu este nici rege și cu atât mai puțin cerșetor. Nici piramidă (ierarhie) dar nici cilindru (rețea). Capitalismul-piramidă am văzut ce înseamnă și ce efecte a avut: primul război mondial, ascensiunea extremismelor, al doilea război mondial, letargia postbelică din care s-a format capitalismul-cilindru – o fortăreață atacată, un permanent stadiu de insecuritate: „A dispărut totuși euforia și conștiința liniștită a capitalistului de la începutul secolului al XIX-lea, iar acest limbaj defensiv este, în parte, răspunsul la atacurile îndreptate împotriva lui, cam tot așa cum în secolul al XVI-lea Contra-Reforma era un răspuns la Reformă. Loviturile și contra-loviturile se succed în mod logic. Și deoarece totul se leagă, criza crescândă a economiilor și societăților actuale implică niște crize profunde ale culturilor. Avem la îndemână, spre a ne instrui, experiența din 1968, Herbert Marcuse, devenit, cam fără să fi vrut lucrul acesta, Papă al mișcărilor sociale din acel an, fiind îndreptățit să spună (23 martie 1979) că e stupid să vorbești despre 1968 ca despre o înfrângere. Ea a zguduit edificiul social, a sfărâmat habitudini, constrângeri, chiar resemnări; țesutul social și familial s-a ales de pe urma ei cu destule rupturi pentru ca să se infiripe alte noi feluri de a trăi, la toate nivelele societății. Din acest punct de vedere a fost vorba de o autentică revoluție culturală. Din acel moment, capitalismul, în centrul unei societăți ridiculizată fără milă, are o poziție mai proastă decât ieri, atacat nu numai de socialiștii și marxiștii ortodocși, ci și de grupuri noi care resping pe deasupra puterea sub orice formă: jos statul!

Dar timpul trece; un deceniu nu înseamnă mai nimic pentru istoria lentă, a societăților; el înseamnă însă mult pentru viața indivizilor. Iată-i pe revoltații anului 1968 recâștigați de către societatea franceză răbdătoare, căreia încetineala îi dă o prodigioasă forță de rezistență. Ceea ce îi lipsește cel mai puțin este tocmai inerția... Eșec sau adevărat

75. *Ibidem*, 403.

76. *Ibidem*, 410.

77. *Ibidem*, 416.

78. F. Braudel, *Timpul lumii*, vol. 2, București, 1989, 350.

succes, evoluția situației ar merita să fie privită mai de aproape. De altminteri, există oare în materie de cultură succese adevărate, rupturi adevărate? Renașterea și Reforma se prezintă ca două mărețe revoluții culturale, de lungă durată, izbucnind una după alta. Reintroducerea Romei și Greciei în civilizația creștină era deja o operație explozivă. Sfășierea odăjdiilor dintr-o bucată ale Bisericii era o altă operație, și mai explozivă. Dar totul se tasează până la urmă, se încorporează în ordinele existente, iar rănilor se vindecă. Renașterea ajunge la *Principele* lui Machiavelli și la Contrareformă. Reforma eliberează o nouă Europă dominantă, capitalistă la gradul superlativ...⁷⁹. Dacă Foucault se pronunța pentru scurt-circuitarea sistemelor de putere⁸⁰, Braudel arăta că „pentru a obține renunțarea la privilegii ar trebui doborâte însă toate ierarhiile sociale, și nu doar cea a banului; nu numai privilegiile sociale, ci și ponderile disparate ale trecutului și culturii. Exemplul revoluțiilor sociale din secolul nostru dovedește că dispariția unei singure ierarhii — cea economică — ridică un munte de probleme și nu este suficientă pentru a stabili dintr-o dată egalitatea, libertatea și nici măcar belșugul⁸¹. Această realitate concurențială, relațională și ierarhică, în care ne aflăm, se face pentru dominație și putere. Foucault a spus cândva că intelectualii Occidentului nu produc — prin cunoașterea lor — decât putere pe care o investesc în politic și în societate. Iar această cunoaștere — aș adăuga — este de cele mai multe ori războinică, adică, întreține războiul social!

Noua istoriografie nu ar fi fost posibilă fără un mediu intelectual unitar, cooperant. Francois Furet (1927-1997) sublinează această trăsătură, în *Prefața* din lucrarea sa de reflexie asupra scrisului istoric — *Atelierul istoriei* (1982): „Istoricii generației mele au avut o viață norocoasă. Au găsit cu ușurință posturi universitare, au avut timp pentru a scrie și a citi, au avut presă bună în Franța și străinătate, și, de altfel, formează un mediu relativ omogen, întreținând unii cu alții relații mai degrabă bune decât proaste”⁸². Nu numai între istoricii din Franța exista acest mediu constructiv, dar și între istorici,

antropologi (C. Levi-Strauss), filozofi (Barthes, Derrida, Ricoeur, Chatelet, Deleuze), economiști etc.

G. Deleuze, în cartea sa despre opera lui Foucault, arăta că „el nu face o istorie a mentalităților, ci a condițiilor sub care se manifestă tot ce are o existență mentală, enunțurile și regimul de limbaj. Nu face o istorie a comportamentelor, ci a condițiilor sub care acestea integrează anumite raporturi diferențiale de forțe, în orizontul unui anumit câmp social. Nu face o istorie a vieții private ci a condițiilor sub care raportul cu sine conduce la constituirea unei vieți private. Și nu face o istorie a subiecților, ci a proceselor de subiectivizare, sub încrețirile care se operează în cadrul unui câmp deopotrivă ontologic și social”⁸³.

După moartea lui Foucault (25 iunie 1984) și a lui Braudel (27 noiembrie 1985), fenomenul *Analelor* a continuat să producă lucrări interesante, dezvoltând „tehnicile arheologice” ale imaginarului, mentalităților, microistoriei, dar mai puțin, ale istoriei totale, care necesită un efort îndelungat și sistematic. În ultimii ani din viață Fernand Braudel lucra la un al treilea amplu proiect de cercetare intitulat *Identitatea Franței*, care din păcate a rămas neterminat.

La ora actuală istorici precum Em. Le Roy Ladurie, G. Duby, J. Le Goff, R. Chartier, Jean Delumeau conduc destinul *Analelor*, la care se alătură cei dintr-o „a treia generație” incluzându-l aici pe G. Minois.

Fenomenul este viu, cu toate că unii s-au gândit să-i proclame sfârșitul, și poate cine știe va transforma *viziunea diacronică* (Braudel, Foucault) într-una *sincronică*, pentru împlinirea visului umanității⁸⁴: unitatea lumii !

79. *Ibidem*, 347-348.

80. M. Foucault, *Trebuie să apărăm...*, București, 2000, 6.

81. F. Braudel, *Țimpul...*, 351.

82. F. Furet, *Atelierul...*, 11.

83. G. Deleuze, *Foucault*, Cluj, 2002, 101.

84. L. Febvre, *Religia lui...*, 100.

THE ANNALES HISTORIOGRAPHY IN THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY THINKING

(Abstract)

In this essay I have written a history of the French historiography Annales and I have debated some paradigms developed by the new historiography.

I have exposed the conception of History of some of the most influential historians of the 20th century, such as Lucien Febvre (1878-1956), Fernand Braudel (1902-1985), Johan Huizinga (1872-1945) and Michel Foucault (1926-1984).

In the subsection entitled The long duree and its limits[j4] I have showed that Braudelian time cannot be a model for every period of History because the diachronic time is absorbed by the synchronic time.

The last part of this essay entitled Thoughts for a global history outline the possibility for a Grand Theory of man and society. I have sketched the directions of Annales school in the foundation of the new fields of study (the history of mentalities; the history of imaginary; micro-history and total history). I consider that these four paradigms are not domains themselves, but rather techniques for investigating the Past.